

Osman Lavić

MUSTAFA-PAŠA BABIĆ I NJEGOVA RUKOPISNA OSTAVŠTINA

Sažetak

U ovom tekstu obrađena je kraća biografija Mustafa-paše Babića i njegova rukopisna ostavština.

Mustafa-paša Babić rođen je 1806. godine u Sarajevu. Tokom četrdeset godina društvenog angažmana u Bosni obavljao je dužnosti miralaja rezervnog sastava vojske Bosanskog sandžaka te musulima Sarajevskog i Banjalučkog kadiluka, te kadilukā Maglaja, Gračanice, Gradiške i Dervente. Omer-paša Latas protjerao ga je iz Bosne 1851. godine skupa s većom grupom sarajevskih uglednika. Umro je u Bursi 1853. godine.

Vakufnamom iz 1840. godine Mustafa-paša Babić uvakučio je 83 kodeksa rukopisa za biblioteku novoosnovane medrese u Visokom.

Biblioteka je sadržavala 83 kodeksa, odnosno 95 djela rukopisa na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Tematskom i jezičkom strukturom bila je primjerena rangu niže medrese, kakva je bila visočka, s plaćom muderisa do 20 akči dnevno. Preovladavala je već provjerena i u mnogim medresama primjenjivana udžbenička literatura na sva tri orijentalna jezika. Narednih sedamdeset godina služila je obrazovnom procesu u ovoj medresi. Biblioteka je, vjerovatno, uništena u požaru 23/24. novembra 1911. godine. Manji dio rukopisne ostavštine Mustafa-paše Babića (41 kodeks) registriran je u ostavinskoj raspravi, nakon njegove smrti, koja je sprovedena na Sarajevskom šerijatskom sudu 1855. godine.

Ključne riječi: Mustafa-paša Babić, islamsko bibliotekarstvo, Visoko, rukopisi, visočka medresa.

Uvod

U prvoj polovini XIX stoljeća dvije sarajevske porodice igrale su veoma zapaženu ulogu u javnom i političkom životu Bosne i Hercegovine, posebno Sarajeva. To porodice Šerifović i Babić, koje su bile na strani domaćeg stanovništva kad god bi centralna vlast iz Istanbula pokušala sprovesti neke reforme u Bosni.¹

¹ Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Sarajevo, Orijentalni institut, 1996., str. 140.

Porodica Babić u literaturi se prvi put spominje 1755. godine kad su sarajevske bašeskije popalili odžake Osman-bega Babića na Glasincu.² U toj akciji učestvovalo je 5000-6000 ljudi. Slučaj je prerastao u ozbiljan incident, tako da je vezir iz Travnika bio prisiljen intervenirati sa svojim odredima i spahijama u smirivanju situacije.³ Babići su porijekom s Glasinca, a u Sarajevo su doselili sredinom XVIII stoljeća i nastanili se u Mufti Sulejmanovoj mahali, koja je kasnije po njima prozvana Babića Bašča. Obnašali su razne dužnosti u vojnoj hijerarhiji Bosne i Hercegovine, od zaima,⁴ alajbega,⁵ muteselima⁶ do mir alajbega. U obnašanju ovih dužnosti istakli su se hadži Ibrahim-beg Babić,⁷ njegov sin Omer Tahir-beg te Omerovi sinovi Mehmed-beg i posebno Mustafa-paša.

Omer Tahir-beg Babić bio je sarajevski muteselim i alajbeg bosanskih spahija. U tom zvanju upućen je s vojskom 19. oktobra 1804. godine u Siriju radi gušenja pobune. Smrt ga je zatekla na položaju muteselima 1236/1821. godine. Umro je u Sarajevu i ukopan u haremu Careve džamije. Ostavinska rasprava sprovedena je pred Šerijatskim sudom 11. ševala 1237 / 30. juna

- 2 Nišan nekog Osman-bega Babića, iz Vrhprače, nalazi se kod Careve džamije. Ocu mu je bilo ime Ahmed-beg. Umro je 1252/1836-37. (Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, Sarajevo, 1974., knj. I, str. 110-111.) Nismo ustanovili da li je riječ o istoj osobi i u kakvom je srodstvu s Omer-begom Babićem, ocem Mustafa-paše.
- 3 Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, u: *Izabrana djela*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1985., knj. I, str. 142.
- 4 **zaim**, ar., posjednik velikog timara – lena ZAIM – spahija koji posjeduje spahiluk u vrijednosti od 2.000 do 100.000 akči godišnje. Takav spahiluk nazivao se *ziamet*.
- 5 **alajbeg** – u spahijskoj vojnoj organizaciji *alaj* označava formaciju koju su činile spahije jednog sandžaka (pukovnije). Na čelu jednog alaja nalazio se alajbeg ili miralaj. Do početka 16. st. neposredni zapovjednici nazivali su se subaše. Ako bi bio unaprijeđen, postajao bi sandžak-begom. On je sazivao spahije na vojni pohod i predvodio ih sandžak-begu. O predstojećem pohodu bi Porta obavještavala beglerbega 4-5 mjeseci prije. Ovaj bi o tome obavještavao sandžak-bega, a ovaj opet alajbega. Alajbeg bi bio dužan upozoriti spahije i zaima da se sprema za pohod i da dođu na određeno mjesto, gdje bi se stajali pod zapovjedništvo svog sandžak-bega s kojim bi se pridružili vojsci beglerbega, a potom i glavnoj vojsci u određenom pohodu. Alajbeg bi davao prijedloge o unapređivanju pojedinih spahija.
- 6 **muselim** (muteselim), ar., vezirov povjerenik u većem mjestu ili jednom kraju pokrajine; administrativno-policijski službenik.
- 7 Bašeskija navodi da je 1197/1783. godine u Sarajevu umro Salih-beg Babić, sin Ibrahim-begov. U sidžilu br. XXII, str. 261, ubilježena je ostavinska rasprava poslije njegove smrti. Nije jasno da li je on bio brat Omera Tahir-bega Babića s obzirom na to da je i njegovu ocu bilo ime Ibrahim. Istina, otac Salih-bega se tituliše kao Ibrahim-efendi, ali i kao zaim. Bio je dobar kaligraf i prepisao je jedan *En'an* 1775. godine (R-8718 u GHB). Umro je iste godine kad i sin mu Salih-beg, dok se otac Omer-begov navodi samo kao alajbeg i muteselim. Mujezinović bilježi drugog Ibrahim-bega, zaima koji je ukopan na Alifakovcu. Njegovom ocu bilo je ime hadži derviš Osman-beg.

1822. godine.⁸

Na položaju sarajevskog muteselima naslijedio ga je stariji sin Mehmed-beg i ovu dužnost obavljao od 29. maja do 6. oktobra 1822. godine. U aprilu 1823. godine protjeran je s još 17 osoba iz Sarajeva i kao prognanik umro u Bijelom Polju 1824. godine.⁹

Biografija Mustafa-paše Babića

Mustafa-paša Babić rođen je u Sarajevu 1806. godine. Sin je Omer Tahir-bega, a unuk hadži Ibrahim-bega Babića. Kad je imao dvadeset godina (1826) postao je miralaj (pukovnik) suvari-redife (rezervne konjice) Bosanskog sandžaka. Bosanski valija Mehmed Salih Vedžihi-paša, nakon dolaska u Bosnu 1835. godine, smijenio je tadašnjeg muteselima sarajevskog sejjida Muhamed-bega Šerifovića i postavio ga za sarajevskog kadiju, a na mjesto muteselima Sarajeva postavio dotadašnjeg mirimirana alajbega ovog sandžaka Mustafa-bega Babića.¹⁰

Augusta 1837. godine Mustafa-paša je unaprijeđen u čin miri-liva (divizijski general) bosanskog i alaja hercegovačkog. Od tada je dobio zvanje paše.¹¹ Na dužnosti sarajevskog muteselima ostao je oko četiri godine da bi 25. džumade-l-ahira 1256 / 24. augusta 1840. godine bio smijenjen i postavljen za muteselima Banje Luke, a na njegovo mjesto postavljen je beogradski muhafiz Mehmed Husrev-paša. Razlog ove smjene bio je neprikladno držanje Mustafa-paše u poznatom sporu dviju sarajevskih porodica koje su predvodili Ahmed Munib-ef. Glodo i hadži Osman-beg Dženić. Odlukom novog vezira H. Halila Ćamil-paše ponovo je postavljen na položaj sarajevskog muteselima 18. marta 1846. godine. Obnašajući dužnost muteselima bio

---

8 Ostavinska rasprava nakon smrti Omer-bega Babića sprovedena je pred Sarajevskim šerijatskim sudom 11. ševala 1237 / 30. juna 1822. godine (*Sidžil* GHB, br. 61, str. 68-70). Latinična transkripcija ove rasprave objavljena je u: Nagata Yuzo, *Materials on the Bosnian notables*, Tokio, 1979, str. 74-80. Omer-beg je ukopan u haremu pored Careve džamije u Sarajevu (Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, op. cit. knj. I, str. 40).

9 Stanovnici Sarajeva često su se žalili na nepravdu koju su sproveli muteselimu u ovom gradu. Posebno su predstavke pisali veziru Sirri Selim-paši i samom sultanu, navodeći da je „svu zemlju obuzeo nemir i uzbuna kada je koji od njih bio muteselim.“ Zato mole da se od sada „ne postavlja ni jedan od Babića“. Vladislav Skarić, *Sarajevo od najstarijih vremena*, op. cit. str. 142; Hamdija Kreševljaković, *Muteselimi*, u: *Izabrana djela*, Sarajevo, „Veselin Masleša“, 1991, knj. I, str. 289.

10 Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekit, *Povijest Bosne*, Sarajevo, El-Kalem, 1999., str. 969.

11 Vladislav Skarić, *Sarajevo od najstarijih vremena*, op. cit. str. 214. Ova čast mu je dodijeljena carskim fermanom izdatim mjeseca džumade-l-ula 1253 / augusta 1837. godine (Muvekit, *Povijest Bosne*, str. 969, Muhamed Enveri Kadić, *Tarih-i Enveri*, GHB, R-7324, str. 190). Treba istaći da su ove vojne titule bile počasne.

je i predsjednik novoustanovljenog vijeća šura koje je zamijenilo prijašnji medžlis-i vudžuh. Osim njega, u ovo vijeće imenovani su kadija Abdurahman Esad-ef., muftija Mehmed Šakir-ef., Hadžai-ef. Uzunić, Ahmed Munib-ef. Glodo, Mehmed Hasib-ef., hadži Muhamed Hilmi-ef. Telalagić, hadži Osman-beg Dženetić, Muhamed-aga Zildžić, Salih-beg Ragibović i hadži Abdulah bajraktar Zafranija.¹²

Godinu dana poslije (14. marta 1847. godine) premješten je na istu dužnost u kadiluke: Maglaj, Gračanicu, Gradišku i Derventu. Nekoliko mjeseci kasnije (u julu 1847. godine) Čengel-zade Mehmed Tahir-paša, nakon što je postao vezir, razriješio ga je dužnosti muteselima.

Reforme Omer-paše Latasa zatekle su Mustafa-pašu u Sarajevu. U pobuni nekih dijelova Bosne optužen je da je u dosluhu s pobunjenicima iz Posavine te je uhapšen i smješten u logor na Gorici. Kasnije je premješten među zatvorenike u kasarni u Travniku. Nakon hapšenja konfiskovana mu je imovina. U ljeto 1851. godine Omer-paša Latas ga je, zajedno s većom grupom sarajevskih uglednika, u okovima protjerao u Anadoliju.¹³ Kasnije su za njima protjerane i njihove porodice. Umro je u Bursi 1853. godine.¹⁴

Mustafa-pašina porodica

Mustafa-paša je bio oženjen Fatima Kanita-hanumom, kćerkom Muhammed-efendi Homari Hajri-zadea. Imao je dva sina i sedam kćeri: Ibrahim Edhem-beg, stariji sin Mustafa-paše, obnašao je dužnost miralaja zborničkih alaja bosanskih spahija. Matija Mažuranić ga spominje da je s njima išao u

12 Vladislav Skarić, *Sarajevo od najstarijih vremena*, op. cit. str. 223.

13 Veoma su potresna predanja o načinu na koji su protjerani prvaci iz Bosne. *Narodne novine* iz Zagreba u broju od 24. marta 1851. godine ovako su izvjestile o ovom događaju: „Po dvadeset ih ide sapetih u jednom lancu. Svaki ima gvozdenu halku oko vrata, kroz koju je kroz obje strane provučen lanac od tri prsta debljine. Da bi nesretnici olakšali svoje muke pridržavaju desnom rukom lanac kako ga ne bi onaj ispred i onaj otraga potegao na svoju stranu.“ Prema: Enver Imamović, *Historija bosanske vojske*, Sarajevo, 1999., str. 202. O ovome govori i Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak navodeći da je „po 40 u jednom sindžiru (lancu) u progonstvo u Malu Aziju spremao, sve odličnije naše plemiće i vlastelu kao Babića Mustaj pašu...“ (Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Šta misle muhamedanci u Bosni*, Sarajevo, 1886., str. 57).

14 Ostavinska rasprava sprovedena je na Šerijatskom sudu u Bursi pred zamjenikom kadije Burse sejjidom Hasanom Rafet-efendijom. Njegova imovina procijenjena je na 18.402 groša i podijeljena među njegovim nasljednicima (Arhiv GHB, 342/TO). Dvije godine kasnije (1. redžeba 1271 / 19. marta 1855. godine) na Šerijatskom sudu u Sarajevu sprovedena je ostavinska rasprava Mustafa-pašinog imetka u Sarajevu. Ostavinski postupak sproveo je sarajevski kadija Muhamed Emin Kadi-zade (Kadić), a imetak je procijenjen na 192.180 groša (Arhiv GHB, br. 1234/TO).

Travnik 1840. godine.¹⁵ Muvekit navodi da je umro od kolere u kasarni u Travniku 1849. godine.¹⁶ Mlađi sin Ahmed Tahir-beg umro je u Sarajevu 1856/57. godine i ukopan u haremu Careve džamije.¹⁷ Na kraju dokumenta u kojem se nalazi ostavinska rasprava sprovedena pred šerijatskim sudom nakon smrti Mustafa-paše navedena je i podjela imetka nakon smrti njegovog sina Ahmed-bega. Imetak mu je procijenjen na 34.666 groša.¹⁸ Osim sinova, Mustafa-paša je imao sedam kćeri (Almasa, Merjem, Nuriya, Ašida, Sadija, Derviša i Esma).

Dobrotvorne aktivnosti

Obnašajući dužnosti muteselima po raznim mjestima Bosne i Hercegovine Mustafa-paša Babić bio je uključen u mnoga politička dešavanja. Dao je značajan doprinos u dobrotvornim aktivnostima u Sarajevu. Svim bićem bio je uz Husein-kapetana Gradašćevića u njegovoj borbi za autonomiju Bosne.¹⁹ Prisutvovao je bosanskom saboru, održanom u Tuzli od 20. januara do 5. februara 1831. godine, koji su sazvali bosanski prvaci, s Husein-kapetanom Gradašćevićem na čelu, pokušavajući iznaći adekvatno rješenje za teško stanje u Bosni izazvano nametanjem reformi, kojima su se žestoko odupirali, ali i nezadovoljni postupcima Porte u popustljivom odnosu prema srbijanskim zahtjevima za pripajanjem dijelova Bosne i uopće maćehinskim odnosom spram mnogih problema koji su Bosnu u to vrijeme pritiskali.²⁰ Aktivno se zauzeo oko povratka Husein-kapetanove porodice iz progonstva u Istanbulu i povratak očevog timara njegovom sinu Muhamed-begu, koji je posjedovao u Lašvi, u čemu je i uspio.²¹

Nakon velike poplave u Sarajevu 1843. godine oštećene su dvije kule Šeher-čehajine ćuprije na desnoj obali Miljacke. Mustafa-paša Babić, muteselim Sarajeva, dao ih je obnoviti i na njima uklesati sljedeći tarih:

„Od velike vodene poplave poruši se s ove strane ćuprija. Babić bi obnovitelj ovog dobročinstva. Mustafa-paši neka Bog dade dug život.“²²

---

15 Matija Mažuranić, *Pogled u Bosnu*, Zagreb, 1984., str. 23.

16 Muvekit, *Povijest Bosne*, knj. II, str. 1027.

17 „Na uzglavnom nišanu s ulemanskim turbanom, uklesan je u lijepom *nesh-talik* pismu ovaj natpis u prozi: On (Bog) je vječni Tvorac. Sejjid Ahmed Tefvik-beg, sin mir-liva Sejjida Mustafa-paše Babića. Neka mu je duša vesela. Prouči Fatihu. Godina 1273 (1856/7).“ Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika*, op. cit. knj. I, str. 114.

18 Arhiv GHB, 1234/TO.

19 Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne*, op. cit. str. 140.

20 Enver Imamović, *Historija Bosanske vojske*, op. cit. str. 136.

21 Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne*, op. cit. str. 403.

22 Sejfudin Kemura, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe*, Sarajevo, 1913., str. 105.

Fatima Kanita-hanuma, supruga Mustafa-paše, posebno se isticala svojim dobrotvornim djelima. Kemura spominje da je 1278/1861. godine finansirala popravak mesdžida hodže Sinana Volodera u Golobrdici i uz njega sagradila novi mekteb; godine 1857. obnovila je Timurhanovu džamiju²³, obnovila Hitri Sulejmanovu džamiju nakon što je oštećena od udara groma²⁴; postoji i njena vakufnama kojom je zavjetovala nekretnine za potrebe Sim-zade medrese. Ova vakufnama nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, a preveo ju je Kemura.²⁵ Fatima Kanita-hanuma umrla je 1887. godine.

Njegova kći Mulija Merjem-hanuma, udata za Ali-bega Dženetića, uvakufila je kuću na Bistriku u dobrotvorne svrhe te odredila da se godišnje troši po 50 groša za održavanje džamije hadži Sulejmana Čohadžića za Beglukom.²⁶

Sarajevski muteselim i miralajbeg Mustafa-paša Babić posjedovao je ogromno bogatstvo u Sarajevu i drugim mjestima Bosne. Ovdje treba spomenuti Babića kulu kod Vijećnice sagrađenu oko 1800. godine uz odžak kadije Muhamed-efendije Homarije, čijom se udovicom oženio Omer-beg, otac Mustafa-paše Babića. Ženidbenom linijom ova je kula prešla u ruke Mustaj-bega Sulejmanpašića.²⁷ U posjedu Mustafa-paše bila je i kula u selu Osijeku kod Sarajeva kao nasljedstvo njegove žene Fatime Kanita-hanume. Kula je imala tri sprata i tamnicu, a nekad je pripadala Muhamed-paši Kukavici.²⁸

Mustafa-paša imao je svoj ljetnikovac (izgleda negdje na Grbavici) u kojem je valija Bosne Čengel-zade Tahir-paša odsjeo 1848. godine.²⁹ Stanovao je u dvorcu preko puta gradske vijećnice, a to mjesto kasnije je prozvano Mustaj-begov mejdan.³⁰

Mustafa-pašina rukopisna ostavština

Mustafa-paša Babić posjedovao je bogatu i tematski raznovrsnu biblioteku, koja se sastojala isključivo od rukopisnih knjiga.

Veći dio biblioteke poklonio je 1840. godine novoizgrađenoj medresi u Visokom. O ovoj biblioteci će detaljnije biti riječi u nastavku ovoga rada. Drugi dio njegove biblioteke naveden je u ostavinskoj raspravi sprovedenoj pred Sarajevskim šerijatskim sudom 1855. godine.³¹ Vrijednost navedene

23 Ibid., str. 46.

24 Ibid., str. 48.

25 Ibid., str. 96.

26 Ibid., str. 36.

27 Hamdija Kreševljaković, *Kule i odžaci u BiH u: Izabrana djela*, op. cit. knj. II, str. 483.

28 Ibid.

29 Muvekit, *Povijest Bosne*, op. cit. knj. II, str. 1023.

30 Alija Bejtić, *Ulice i trgovi Sarajeva*, 1973., str. 213.

31 Vidi bilješku br. 14.

biblioteke iznosila je 3.047 groša u odnosu na ukupnu imovinu, koja je procijenjena na 192.180 groša, što znači da je vrijednost biblioteke u procentima iznosila oko 1,5% od ukupne imovine. U biblioteci su bili zastupljeni naslovi djela iz književnosti, astronomije, islamskog prava, teologije, politike, historije, leksikografije, jezikoslovlja i etike. Teško je na osnovu ovako širokog tematskog spektra naslova izvoditi zaključke o sklonostima Mustafa-paše Babića kad je riječ o literaturi koju je posjedovao u svojoj kućnoj biblioteci. Nije isključeno da je imao sklonosti prema nekoj od ovih disciplina ili je pak bio bibliofil koji je, nakon što je značajan dio biblioteke uvakufio za potrebe visoke medrese, i za svoje potrebe ostavio naslove koji se nisu izučavali u medresama ranga na kojem je bila ona u Visokom. Naime, u ovoj biblioteci ne nalazimo udžbeničku literaturu, što navodi na zaključak da je riječ o izabranim naslovima koje je ostavio za svoje potrebe. Ovdje navodimo popis knjiga u ostavinskoj raspravi zajedno s procijenjenom vrijednosti svake knjige posebno. Nije nam poznato na koji način je vršena procjena ovih knjiga i inače svih predmeta koji su navođeni u ostavinskim raspravama. Procjena je navedena u grošima:

r. b.	Naziv knjige u orig.	groše
1.	تفسير تبيان	311
2.	خادمي على طريقة محمدية	156
3.	برهان قاطع ترجمه سي	115
4.	ترجمه قاموس	400
5.	رجب أفندي على طريقة محمدية	63
6.	شرح مواقف سيد شريف	120
7.	شرح شفاء شريف لعلي القاري	170
8.	سفينة راغب ياشا	121
9.	شرح محمدية لإسماعيل حقي	145
10.	دفعه شرح مواقف	146
11.	متن شمائل شريف	82
12.	الملئقى	145
13.	تواريخ مرتضى ياشا	15
14.	منشآت ماهربك	17
15.	لهجة اللغات	125
16.	خيالي على شرح عقائد	20
17.	تحفة الغزاة	20
18.	أنوار العاشقين	50

19.	ترجمة مست طرف	200
20.	فرحنامه	30
21.	تاريخ صبحي	36
22.	تعليمات (جلد ۱۲)	20
23.	منشآت خيرتي	25
24.	لغة فارسي	6
25.	همايوننامه	73
26.	صرف جمله سي	20
27.	ديوان نجاتي	95
28.	دفعه همايوننامه	67
29.	ديوان نفعي	17
30.	نهج السلوك في سياسة الملوك	15
31.	شرح مقصود ونتائج حاشيه سي	20
32.	ديوان حافظ	36
33.	ديوان كاشف ومنتحبات اوليا چلبي	32
34.	صك و منشآت مجموعه سي و شرح سراج	20
35.	متن پند عطار و شرحي	20
36.	ليلي حكايه سي	20
37.	ربع تحته رساله سي	5
38.	أنعام شريف وأوراد رساله سي	8
39.	متن وقاية	11
40.	رسائل جزئيات (جلد ۱۲)	50
	UKUPNO	3.047

Primjetno je da ni u ovoj biblioteci, kao ni u onoj poklonjenoj visočkoj medresi, nema Mushafa. Kanita-hanuma ih je uvakufila za potrebe Sim-zade (Đumišića) medrese (GHB, R-49), odnosno mekteba u Sinan Vojvoda mahali. (Bilješka na unutrašnjoj strani prve korice rukopisa GHB, R-29.)

Procijenjena vrijednost pojedinih rukopisa kretala se od šest do četiri stotine groša. Najniži kao i najviši iznos procjene odnosio se na rječnike. Procjena je zavisila od obima, značaja i same opremljenosti pojedine knjige.

Biblioteka visočke medrese

Još od vremena Isa-bega Ishakovića u Bosni je bila praksa vakufljenja privatnih biblioteka za vjersko-obrazovne institucije. Na taj način formirane su brojne džamijske, školske, tekijске i javne biblioteke. Prva takva biblioteka

u Bosni registrirana je na Sarajevskom šerijatskom sudu početkom safera 874 / augusta 1469. godine. Vakufnamom iz ove godine Isa-beg Ishaković uvakufio je 395 kodeksa rukopisa različite tematske sadržine za potrebe novoosnovane medrese u Skoplju. Mada nije uvakufljena za potrebe medrese na području Bosanskog sandžaka, ovom vakufnamom postavljeni su parametri koji će se u ovoj oblasti primjenjivati sve do kraja osmanske uprave u Bosni. Izvršena je tematska klasifikacija biblioteke, definisani uvjeti korištenja fonda, te imenovan bibliotekar (hafizu-l-kutub) uz definisanu plaću za obavljanje ove dužnosti.

Skoro četiri stotine godina kasnije, (1840) na sličan način Mustafa-paša Babić, potomak ugledne sarajevske porodice, uvakufio je veći dio privatne biblioteke za potrebe novoosnovane medrese u Visokom.

Naime, prema kazivanju Matije Mažuranića, koji je bio jedno vrijeme u pratnji Mustafa-paše Babića, u decembru 1839. godine, na poziv vezira Vedžihi-paše svi bosanski prvaci trebali su se okupiti u Travniku.³² Na putu za Travnik Mehmed-paša odsjeo je u Visokom i tu su ga lijepo dočekali i počastili stanovnici ovoga mjesta. Mještani Visokog su tek bili osnovali medresu koja nije imala literaturu neophodnu za normalno obavljanje nastave.³³ Susretljivost mještana i ovo saznanje bili su, vjerovatno, razlog da je Mustafa-paša odlučio dobar dio svoje lične biblioteke pokloniti ovoj medresi. Naime, pola godine nakon boravka u Visokom izdvojio je 83 kodeksa rukopisa različitog sadržaja i uz određene uvjete uvakufio ih ovoj medresi. Na svakom rukopisu kaligrafskim pismom ispisana je bilješka koja je sadržavala informaciju da je uvakufljenje izvršeno u drugoj dekadi rebiu-l-evela 1256 / maja 1840. godine.³⁴

32 Matija Mažuranić, *Pogled u Bosnu*, op. cit. str. 23.

33 Medresa u Visokom osnovana je 1838. godine dobrovoljnim prilozima mještana ovog grada. Zemljište za zgradu ove medrese poklonio je Ahmet-ef. Pinjagić, pa je po njemu medresa dobila ime Ahmed-efendijina medresa. Nakon dvije godine u Medresi je osnovana i biblioteka. Nema više detalja o izgledu ove medrese i biblioteke osim istaživanja Ibrahima Hodžića, koji je utvrdio da je to bila „niža (provincijska) medresa, dakle u rangu onih medresa s plaćom muderisa od 20 akči dnevno“ (Ibrahim Hodžić, „Muslimanske škole u Visokom“, *Glasnik VIS-a*, Sarajevo, 1982., br. 5, str. 546). Medresa je pred Prvi svjetski rat potpuno izgorjela. Kasnije je obnovljena i radila je sve do februara 1945. godine (Midhat Čakalović, „Ahmed-efendijina medresa u Visokom“, *Takvim* 1408/9 – 1988., Sarajevo: Udruženje islamskih vjerskih službenika, 1988., str. 161), kada je jedan od posljednjih njenih muderisa bio Hasan-ef. Hadžiabdić (Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, Mostar, Islamski kulturni centar, 1999., str. 236).

34 Dokument se čuva u Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke (br. A-1331/TO). Nema uobičajenu formu vakufname. Vakufljenje nije obavljeno pred šerijatskim sudijom niti je dokumenat ovjeren bilo potpisom ili pečatom kadije kao ni samog vakifa. Prijepis dokumenta uz sitne nedosljednosti nalazi se u sidžilu Sarajevskog šerijatskog suda br.

Prijevod uvodnog dijela vakufname³⁵:

„Razlog pisanja ove knjige dobrih djela je sljedeći:

Sejjid Mustafa-paša, sin rahmetli sejjida Omera Tahir-bega, miralaja Bosne, nastanjen u Sarajevu, među svijetom poznat kao zapovjednik rezervnog sastava konjice pobjedonosne vojske Bosne i Klisa (mir-i liva suvari redife asakir mensure-i Bosna ve Klis) izdvojio je ove dragocjene knjige iz svoga vlasništva i najboljeg imetka i, želeći postići zadovoljstvo svoga Gospodara, uvakufio ih za medresu u kasabi Visoko, na šerijatom ispravan način i kao iskreno zavještanje, odredivši da se ne mogu naslijediti, prodati niti u zalog dati ni na bilo koji drugi način nečijim vlasništvom postati, te da iz ove medrese ne smiju ni koraka ni pedlja biti iznešene i da se o njima brine muderis spomenute medrese. Vakif moli sve one koji budu čitali i proučavali njegove knjige da ga se u svojim dovama sjete. Druga dekada rebiu-l-evvela 1256. (maj 1840) godine“.

Tematska struktura poklonjene biblioteke odgovara rangu visočke medrese s izuzetkom nekih djela kao što su naslovi iz perzijske književnosti, filozofije i astronomije. Uglavnom, poklonjeni su udžbenici koji su se u to vrijeme izučavali u našim medresama. Najviše djela je iz arapskog jezika i književnosti (39, odnosno 42%), islamskog prava (20, odnosno 21%), leksikografije, tesavufa i književnosti, te akaida, logike, hadisa, etike, astronomije, filozofije i matematike. Što se jezičke strukture tiče, najviše djela je na arapskom (56, odnosno 59%) pa turskom (31, odnosno 33%) i perzijskom jeziku (8, odnosno 8%).

U uvodnom dijelu svoje vakufname Mustafa-paša je postavio uvjete pod kojima uvakufљуje navedenu biblioteku. To su bili uobičajeni uvjeti da se knjige ne mogu iznositi iz biblioteke ni po kojoj osnovi. Na muderisa medrese prenesene su obaveze hafizu-l-kutuba (bibliotekara) ove biblioteke. Kao što vidimo, biblioteka visočke medrese imala je sve elemente institucionalne biblioteke kao što su fond knjiga, inventar (u formi vakufname koja je sadržavala popis), čitaoce (učenike i profesore Medrese), prostor (zgradu Medrese) i bibliotekara (muderisa).

Nije nam poznata sudbina ove biblioteke. Ne nalazimo je ni u jednoj većoj zbirci katalogiziranih rukopisa u Bosni i Hercegovini. Najvjerojatnije je uništena u velikom požaru 23-24. novembra 1911. godine, kad je stradala

78, str. 7. U vrijeme ovog uvakufljenja sarajevski kadija bio je Muhamed Hasib-efendija, sin hadži Ibrahimov. Ni ovaj prijepis nema ovjere. Prijepis dokumenta iz sidžila u svoju hroniku *Tarih-i Enveri* uradio je Muhamed Enveri Kadić (TE:XXIII: 19-20). Ovaj rad rađen je na osnovu originalnog dokumenta uz uvid i u dva spomenuta prijepisa.

35 Uvodni dio ove vakufname ispisan je djelimično na arapskom i turskom jeziku s puno gramatičkih grešaka.

zgrada ove medrese.³⁶

Ekslibris³⁷ ove biblioteke sačuvan je na primjercima knjiga koje su bile uvakufnjene za ovu biblioteku, ali su iz nekog razloga zamijenjene drugim primjercima, što je i naznačeno na vakufnami. Ekslibris je predstavljao krupnim slovima kaligrafski ispisanu bilješku na prvom zaštitnom listu rukopisa sljedećeg sadržaja:

وقف السيد مصطفى باشا مير لوا بوسنه وكليس في مدرسة قصبه ويسوقه سنه 1256

„*Waqf as-sayyid Muṣṭafā-pāšā mīr liwā Busna wa Klīs fī madrasa Vīsoko, sana 1256 Vakuf sejjid Mustafa-paše, zapovjednika Bosne i Klisa za medresu u kasabi Visoko, god. 1256.*“

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuvaju se dva kodeksa, odnosno četiri djela s ekslibrisom Mustafa-paše (R-2360/1-3 i R-2131). Njih ne nalazimo u vakufnami iz 1840. godine. U zbirci rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu nalazio se jedan rukopis ovog vakifa s identičnim ekslibrisom. Riječ je o djelu iz perzijske književnosti, *Būstān*, koje se, također, ne nalazi u popisu darovanih djela iz vakufname Mustafa-paše Bašića.³⁸

S obzirom na to da vakufnama Mustafa-paše Babića, koliko je nama poznato, do danas nije objavljena i da nisu pronađene knjige koje je on uvakufio u biblioteku visočke medrese, donosimo njihov popis u originalnoj varijanti, onako kako su u vakufnami navedene kao i u transkripciji s pojašnjenjima gdje je to bilo moguće ustanoviti na osnovu naslova djela.³⁹

r.b. Naslov djela – transkripcija

1. Kitāb min Tafsiṛ Abū al-Layṭ / al-ġild at-tānī⁴⁰
2. Kitāb Maw‘iza Miškāt al-anwār⁴¹

Naslov djela u originalu

- كتاب من تفسير أبو الليث / الجلد الثاني
- كتاب موعظة مشكات الأنوار

36 Midhat Čakalović, „Ahmed-efendijina medresa u Visokom“, op. cit. str. 154.

37 Ekslibris (lat. ex libris) „iz knjiga“, znak na knjigama kao oznaka vlasništva knjige. Obično se nalazi na zasebnom listu na početku knjige, s imenom vlasnika i grafičkim crtežima i ukrasima, alegorijama itd. Prvi poznati ekslibris potječe iz druge polovine XV stoljeća. Najpoznatija zbirka ekslibrisa nalazi se u Nirnbergu i sadrži oko 30.000 primjeraka. Kosta Grubačić, *Leksikon bibliotekarstva*, Sarajevo, 1964., str. 100.

38 Salih Trako, Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost*, Sarajevo, 1997., br. 426, str. 210.

39 Identifikacija djela izvršena je prema: *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, sv. I-XVIII.

40 Drugi svezak komentara Kur‘ana koji je na arapskom jeziku napisao Naṣr b. Muḥammad as-Samarqandī al-Ḥanafī, poznat pod nadimkom Abu al-Layṭ, umro 373/983. godine.

41 Puni naziv djela je *Miškāt al-anwār ‘alā al-Manār li Ibn Nuḡaym*. Autor Zaynuddīn (Zayn al-Ābidīn) b. Ibrāhīm b. Muḥammad b. Nuḡaym al-Miṣrī (umro 970/1562. godine) napisao je ovo djelo iz islamskog prava u vrijeme dok je bio profesor na univerzitetu Al-Azhar. Samo jedan primjerak ovoga djela sačuvan je u Kantamirinoj biblioteci.

3.	Lisān al-ḥukkām fī ma‘rifa al-aḥkām ⁴²	لسان الحكام في معرفة الأحكام
4.	Kitāb Luġat Aḥṭarī ⁴³	كتاب لغت أختري
5.	Kitāb Ḥal‘u al-‘idār ⁴⁴	كتاب خلع العذار
6.	Kitāb Ḥāšiya Ḥusām zāde ‘alā Ḥāšiya li as-Sayyid al-Muṭawwal ⁴⁵	كتاب حاشية حسام زاده على حاشية للسيد المطول
7.	Kitāb Iṣlāḥ idāḥ ⁴⁶	كتاب اصلاح ايضاح
8.	Kitāb Šadr aš-šarī‘a ⁴⁷	كتاب صدر الشريعة
9.	Kitāb Sab‘iyyāt maw‘iz ⁴⁸	كتاب سبعيات موعظ
10.	Kitāb Ḥūr al-‘ayn ⁴⁹	كتاب حور العين

- 42 Djelo o sudskom postupku koje je služilo kao priručnik za šerijatske sudije. Na arapskom jeziku napisao Abū al-Walīd Aḥmad b. Abū al-Yumn Muḥammad b. Abū al-Faḍl Muḥammad b. Abū al-Walīd Muḥammad b. Abū al-Faḍl Muḥammad b. Abū ‘Abdullāh Muḥammad b. aš-Šiḥna al-Ḥanafī, umro 882/1477. godine. U našim bibliotekama sačuvano je šest primjeraka ovoga djela i to dva u Mostaru (Karadoz-begova biblioteka i kolekcija Muhameda Emına), jedno u vlasništvu Muhammeda Hafiza, sina Osmanova, zamjenika kadije u Gračanici, dok je jedan primjerak za Gazi Husrev-begovu biblioteku uvakufio Memiš-aga Kasumagić iz Sarajeva 1284/1867. godine, a jedan primjerak bio je u vlasništvu Osmana Sokolovića iz Sarajeva. Šesti primjerak nema oznaku vlasništva.
- 43 Arapsko-turski rječnik od 40.000 riječi. Puni naziv ovog rječnika je *al-Aḥṭarī fī al-luġa*, autora Mušṭafa b. Šamsuddīna Aḥmada al-Qaraḥiṣārīja, al-Aḥṭarīja, umro 952/1560. godine. U našim medresama ovaj rječnik je bio veoma popularan. Danas se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva 28, a u Istorijском arhivu Sarajeva dva primjerka ovog rječnika.
- 44 Puni naziv djela je *Ḥal‘u al-‘idār fī waṣfi al-‘idār*. Zbirka stihova koje je sakupio Muḥammad b. Ḥasan b. ‘Alī b. ‘Uṭmān an-Nawaġi, Šamsuddīn (u. 859/1455). Djelo je na arapskom i ima četrdesetak listova.
- 45 Super glosa na komentar djela iz gramatike arapskog jezika *al-Muṭawwil*. Autor ovog komentara je Mušṭafā b. Ḥusayn b. Muḥammad, poznat pod nadimkom Ḥusām-zāde, umro 1035/1626. godine. Nismo pronašli ni jedan primjerak ovog djela sačuvan u našim bibliotekama.
- 46 Iz naslova se ne mogu pouzdano utvrditi pravi naziv djela i ime autora. Pod sličnim naslovom *al-Iṣlāḥ wa al-Idāḥ* u literaturi su poznata dva djela i to: iz islamskog prava autora Ibn Kamāl-paše i iz gramatike arapskog jezika autora Muḥammada al-‘Awāmīja.
- 47 Komentar djelu iz islamskog prava *al-Wiqāya*. Djelo je napisao ‘Ubaydullāh b. Mas‘ūd b. Burḥān aš-Šarī‘a, umro 747/1346. godine. Djelo je bilo popularno i u našim medresama. Samo iz Foče sačuvana su četiri primjerka ovoga djela i to iz Aladže, Memišah-begove, Hamza-begove i sultan Bajazid-hanove džamije.
- 48 Puni naziv djela jeste *as-Sab‘iyyāt fī mawā‘iz al-bariyyāt*. Ovo djelo iz propovjedništva na arapskom jeziku napisao je Muḥammad b. ‘Abdurraḥmān al-Hamadānī, Abū Naṣr, umro 899/1493. godine. Kod nas se sačuvalo devet primjeraka ovoga djela, jedan od njih uvakufio je Elči Ibrahim-paša za svoju medresu u Travniku.
- 49 U literaturi postoji više djela koja u naslovu imaju ovu složenicu. Ovdje je, najvjerojatnije, riječ o djelu iz islamskog vjerovanja (عقائد) na arapskom jeziku koje je napisao Nišwān b. Sa‘īd b. Nišwān al-Yamanī, al-Ḥumayrī, umro 573/1178. godine. Nismo pronašli primjerak ovoga djela sačuvan u našim bibliotekama.

11. Kitāb Ġazīra min al-Maṭnawī ⁵⁰	كتاب جزيرة من المثنوي
12. Kitāb Birgiwī ⁵¹	كتاب برکوي
13. Kitāb Sirāġiyya matn Farā'id ma'a Munya al-muṣallī ⁵²	كتاب سراجية متن فرائض مع منية المصلي
14. Kitāb Fiqh Kaydānī ⁵³	كتاب فقه كيداني
15. Kitāb Šarḥ Maqṣūd ⁵⁴	كتاب شرح مقصود
16. Kitāb Ta'lim al-muta'allim wa Fiqh al-akbar ⁵⁵	كتاب تعليم المتعلم و فقه الأكبر
17. Kitāb Mu'addil ṣalā ⁵⁶	كتاب معدل الصلوة

- 50 Komentar 366 stihova Mesnevije, na perzijskom jeziku. Postoje određene dileme oko autora ovoga djela. Naime, većina izvora navodi da je pod ovim naslovom uradio izbor iz Mesnevije Yūsuf b. Muḥammad al-Wardārī al-Mawlawī, umro 953/1546. godine. U četvrtom svesku *Kataloga rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke* prof. Fehim Nametak obradio je djelo pod istim nazivom. Djelo je pripisao Abdulahu Bošnjaku s vjerovatnoćom da je riječ o autografu. Nismo u mogućnosti odrediti o kojem od ova dva djela je ovdje riječ.
- 51 U druga dva prijepisa ove vakufname (Kadić XXIII/19-20; i Sidžil GHB/78-7) naslov je *Risāla-i šarīf fādīl Birgilī* (رساله شريف فاضل برکلي). Neko od mnogobrojnih djela koje je napisao Muḥammad b. Pīr 'Alī al-Birgiwī, umro 981/1537. godine. Njegova djela iz stilistike arapskog jezika i propovjedništva bila su veoma popularna i nezaobilazna literatura u svim medresama Osmanskog carstva.
- 52 Ovaj kodeks sadržavao je dva djela i to: *al-Farā'id as-Sirāġiyya* autora Sirāġuddīna Muḥammada b. Muḥammada b. 'Abdurrašīda as-Saġāwandīja, umro poslije 596/1200. godine. Ovo djelo je bilo veoma popularno i rasprostranjeno u institucionalnim i privatnim bibliotekama u Bosni. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci pronašli smo šezdeset primjeraka ovoga djela. Drugo djelo ovoga kodeksa je priručnik o islamskom obredoslovlju *Munya al-muṣallī wa Ġunya al-mubtadī* (منية المصلي وغنية المبتدي). Autor djela je Muḥammad b. Muḥammad b. 'Alī al-Kašġārī, umro 705/1305. godine. I ovo djelo je puno prepisivano, pa je u našim bibliotekama sačuvano šezdeset primjeraka.
- 53 Kraće djelo o namazu. Na arapskom jeziku napisao Luṭfullāh an-Nasafi al-Fādīl al-Kaydānī, umro 900/1494. godine. Djelo je poznato i pod nazivima *Muqaddima aṣ-ṣalā, Maṭālib al-muṣallī, 'Unwān al-mašrū'āt wa ġayr al-mašrū'āt wa aḥkāmuhā, Šurūṭ aṣ-ṣalā i al-Kaydāniyya fī al-fiqh*.
- 54 Komentar djela iz morfologije arapskog jezika. Osnovno djelo napisao je Nu'mān b. Tābit al-Kūfī, al-Imām al-'Azam Abū Ḥanīfa, umro 150/767. godine. Postoji desetina komentara na ovo djelo. Na osnovu ovog naslova nismo mogli ustanoviti o kojem komentaru je riječ.
- 55 I ovaj kodeks je sadržavao dva djela. Prvo je iz propovjedništva, naslov mu je *Ta'lim al-muta'allim*. Na arapskom jeziku djelo je napisao Burhānuddīn az-Zarnūġī, umro prije 593/1196. godine. I ovo je bilo veoma popularno i često prepisivano djelo, pa je sačuvano pedesetak primjeraka prepisanih u mnogim mjestima Bosne i Hercegovine. Drugo djelo ovoga kodeksa je iz islamskog vjerovanja, naslov mu je *al-Fiqh al-akbar* (الفقه الأكبر). Autor djela je Nu'mān b. Tābit al-Kūfī, al-Imām al-'Azam Abū Ḥanīfa, umro 150/767. godine. Djelo je često prepisivano i prevedeno na druga dva orijentalna jezika. Sačuvano je četrdesetak primjeraka prijepisa ovoga djela.
- 56 Još jedno djelo iz osnova islamskog obredoslovlja (*fiqh*) autora Muḥammada b. Pīr 'Alīja al-Birgiwīja, umro 981/1537. godine.

18. Kitāb Šarḥ Ġalāl li al-‘aqa’id⁵⁷   كتاب شرح جلال للعقائد
 19. Kitāb Mu‘rab Kāfiya⁵⁸   كتاب معرب كافية
 20. ‘Awāmil risāla īkidir⁵⁹   عوامل رساله ايكيدير (٢)
 21. Kitāb Šadr aš-šarī‘a digar⁶⁰   كتاب صدر الشريعة ديكر
 22. Qawā‘id I‘rāb risāla⁶¹   قواعد اعراب رساله
 23. Risāla-i ġarīda min ‘ilm al-farā‘id⁶²   الفرائض رساله جريده من علم
 24. Kitāb Kanz ad-daqa’iq⁶³   كتاب كنز الدقائق
 25. Kitāb Ḥāšiya Ya‘qūb-pāšā
 ‘alā Šadr aš-šarī‘a⁶⁴   كتاب حاشية يعقوب باشا على صدر الشريعة
 26. Kitāb Mišbah Fawā‘id Ġarā‘ib al-Miftāḥ⁶⁵   كتاب مصباح فوائد غرائب المفتاح
 27. Kitāb al-Hay‘a ‘alā ṭarīq as-sunna⁶⁶   كتاب الهيئة على طريق السنة
 28. Kitāb Ḥalabī⁶⁷   كتاب حلبى

- 57 Komentar nekog djela iz islamskog vjerovanja. Vjerovatno je riječ o djelu *Ḥāšiya al-Kalanbawī ‘alā al-Ġalāl*, koje je kao komentar djelu *al-‘Aqā’id al-Aḍudiyya* napisao Isma‘il b. Muṣṭafā al-Kalanbawī, u. 1205/1790. godine.
- 58 Gramatička analiza popularnog djela iz sintakse arapskog jezika. Osnovno djelo *al-Kāfiya fī an-naḥw* napisao je ‘Uṭmān b. ‘Umar b. Abū Bakr Ibn al-Ḥāġib, umro 646/1249. godine. Nije nam poznat autor ovoga komentara.
- 59 Dva primjerka djela iz sintakse arapskog jezika. Autor djela je Muḥammad b. Pīr ‘Alī al-Birgiwī, umro 981/1537. godine. Ovo djelo često je prevedeno na turski jezik i komentarisano na sva tri orijentalna jezika. Služilo je kao udžbenik u medresama osmanskog perioda.
- 60 Komentar djelu iz islamskog prava *al-Wiqāya*. Djelo je napisao ‘Ubaydullāh b. Mas‘ūd b. Burḥān aš-Šarī‘a, umro 747/1346. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 8). Djela smo naveli prema popisu iz vakufname, bez obzira na to što se jedan naslov spominje na više mjesta.
- 61 Djelo iz gramatike arapskog jezika. Napisao ‘Abdullāh b. Yūsuf b. Aḥmad b. ‘Abdullāh, Ibn Hišām, Ġamāluddīn, Abū Muḥammad, umro 761/1360. godine.
- 62 Djelo je poznato pod nazivom *Ġarīda-i al-farā‘id*. Na turskom jeziku djelo je napisao Šāliḥ b. ‘Abdullāh-efendī, čija nam je biografija nepoznata. I ovo djelo je bilo nezaobilazan udžbenik iz islamskog nasljednog prava. Sačuvano je dosta rukopisnih kao i štampanih primjeraka ovoga djela.
- 63 Priručnik fikhskih pitanja prema hanefijskom mezhebu koji je na arapskom jeziku napisao ‘Abdullāh b. Aḥmad b. Maḥmūd an-Nasaḥī, Ḥāfiẓuddīn, Abū al-Barakāt, u. 710/1310. godine. Većina biblioteka je u svojim fondovima posjedovala ovo djelo.
- 64 Komentar djelu iz islamskog prava *al-Wiqāya*. Djelo je napisao ‘Ubaydullāh b. Mas‘ūd b. Burḥān aš-Šarī‘a, umro 747/1346. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 8). Komentar je, također, na arapskom jeziku napisao Ya‘qūb-pāšā b. Ḥidr-beg b. Ġalāluddīn al-Ḥanaḥī, umro 891/1486. godine. U našim bibliotekama sačuvano je osam primjeraka ovoga djela. Posjedovale su ga biblioteka Osmana Šehdija Bjelopoljača, šejha Muhammeda iz Travnika, Ahmeda, mostarskog muftije i druge privatne biblioteke.
- 65 Na osnovu nama dostupnih izvora nismo uspjeli identificirati ovo djelo.
- 66 Puni naziv djela je *Kitāb al-Hay‘a ‘alā ṭarīq as-sunna*. Djelo je iz oblasti astronomije i kosmografije, a napisao ga je na arapskom jeziku ‘Abdurrahmān b. Abū Bakr as-Suyūṭi, umro 911/1505. godine.
- 67 Komentar djela *Munya al-muṣallī wa Ġunya al-mubtadī*. Djelo je iz oblasti islamskog prava. Na arapskom jeziku napisao ga je Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ibrāhīm al-Ḥalabī,

29. Kitāb Matn Šafīyya ma‘a matn Alfīya ma‘a matn Šarḥ un-mūzağ waḍ‘ olunmuštur ⁶⁸	کتاب متن شافیه مع متن ألفیه مع شرح النموذج وضع اولنمشدر
30. Kitāb Qudūrī ⁶⁹	کتاب قدوری
31. Qānūn nāme ikidir ⁷⁰	قانون نامه ایکیدر (۲)
32. Kitāb Tuḥfa al-mulūk ⁷¹	کتاب تحفة الملوك
33. Šarḥ al-Maqṣūd ⁷²	شرح المقصود
34. Matn Farā‘id digar ⁷³	متن فرائض دیگر

umro 956/1549. godine. Postoje dvije verzije ovoga djela od istog autora. Djelo je bilo popularno i služilo je kao udžbenik u medresama. U našim bibliotekama sačuvano je četrdesetak primjeraka ovoga djela.

- 68 Tri djela u jednom povezu. Prvo djelo je poznati udžbenik iz morfologije arapskog jezika. Djelo je napisao ‘Utmān b. ‘Umar b. Abū Bakr Ibn al-Ḥāğib, an-Naḥwī, al-Mālikī, Ğamāluddīn, Abū ‘Amr, umro 646/1249. godine. Tridesetak primjeraka ovoga djela nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Drugo djelo u ovoj zbirci je *al-Ḥulāṣa al-alfīyya*. Autor ove veoma popularne i sistematične gramatike arapskog jezika je Muḥammad b. ‘Abdullāh Ibn Mālik, Ğamāluddīn, Abū Muḥammad, umro 672/1274. godine. Pošto je napisano u hiljadu stihova, djelo je poznato pod nazivom *Alfīyya*. Treće djelo ovoga kodeksa jeste komentar djela o etimologiji riječi u arapskom jeziku. Osnovno djelo *ar-Risāla al-aḍūdiya fī al-vaḍ‘* napisao je Abdurrahmān b. Aḥmad al-Īğī, Qāḍī ‘Aḍuddīn, umro 756/1355. godine. Iz popisa se ne može zaključiti ko je autor ovoga komentara. Najzastupljeniji su bili komentari dvojice autora i to: ‘Alī b. Muḥammad ‘Alā‘uddīn ‘Alī al-Quṣṡī ili Ibrāhīm b. Muḥammad b. ‘Arabšāh al-Isfarā‘īni, ‘Iṣāmuddīn, umro 944/1537. godine, pa je, vjerovatno, riječ o komentaru koji su pod istim naslovom napisali jedan od ova dva autora. Ovaj kodeks upisan je na mjestu drugog djela *Natā‘iğ al-afkār ‘alā Manḥ al-gaffār*. Ovo djelo je, prema navodu vakufname, ostalo u Konaku. Danas se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-2131) i sadrži ekslibris biblioteke Mustafa-paše Babića i bilješku da je uvakufljena za medresu u Visokom. U Biblioteku je prispjela u sklopu biblioteke Abdullaha Kantamirije.
- 69 Djelo o islamskom pravu na arapskom jeziku. Autor djela je Aḥmad b. Muḥammad b. Aḥmad b. Ğa‘far b. Ḥamdān al-Bağdādī, al-Qudūrī, umro 428/1037. godine. Djelo je dugo vremena služilo kao udžbenik u medresama i bilo poznato pod nazivima *al-Kitāb i al-Qudūrī*. Preko stotinu primjeraka ovoga djela sačuvano je u našim privatnim i institucionalnim bibliotekama.
- 70 Dva primjerka zbirke zakona i uredaba Osmanskog carstva. S obzirom na to da je bilo više ovih zakonika, iz naslova nije jasno o kojem je ovdje riječ. Najpoznatija kanunama je iz vremena sultana Sulejmana, koji je po ovim zakonicima imamo i nadimak Qānūnī.
- 71 Djelo iz islamskog prava u kojem su u deset poglavlja obrađena pitanja iz obredoslovlja (‘ibādāt). Djelo je na arapskom jeziku napisao Muḥammad b. Abū Bakr b. ‘Abdulqādir ar-Rāzī, Zaynuddīn, Abū ‘Abdullāh, umro poslije 666/1268. godine. Djelo je prevedeno na perzijski jezik, često komentarisano od više autora i štampano u Lahoreu u Pakistanu tri puta.
- 72 Komenatr djela iz morfologije arapskog jezika. Osnovno djelo napisao je Nu‘mān b. Tābit al-Kūfī, al-Imām al-Azām Abū Hanīfa, umro 150/767. godine. Postoje desetine komentara na ovo djelo (bilj. uz djelo pod red. br. 15).
- 73 Djelo je poznato pod nazivom *Ğarīda-i al-farā‘id*. Na turskom jeziku djelo je napisao Šāliḥ b. ‘Abdullāh-efendī, čija nam je biografija nepoznata (bilj. uz djelo pod rednim brojem 23).

35. Kitāb Pand ‘Aṭṭār⁷⁴ کتاب پند عطار
 36. Kitāb Šarḥ Šamsiyya⁷⁵ کتاب شرح شمسية
 37. Kitāb Kāfi wa Mišbāḥ wa ‘Awāmil ‘atīq⁷⁶ کتاب کافي ومصباح وعوامل عتيق
 38. Kitāb Marāḥ min ‘ilm aṣ-šarf⁷⁷ کتاب مراخ من علم الصرف
 39. Kitāb Gulistān⁷⁸ کتاب گلستان
 40. Kitāb ‘Ilm al-hay’a wa ‘ilm al-ḥikmat⁷⁹ کتاب علم الهيئة وعلم الحكمت
 41. Kitāb Miškāt mišbāḥ wa Šarḥ Qawā’id al-i’rāb⁸⁰ کتاب مشکات مصباح وشرح قواعد الاعراب
 42. Kitāb Tarğama Mišbāḥ⁸¹ کتاب ترجمه مصباح
 43. Kitāb Luğat Mirāḥ wa ‘Izzī min ‘ilm aṣ-šarf⁸² کتاب لغت مراخ وعزي من علم الصرف

- 74 Djelo moralno-didaktične sadržine s naglašenom sufijskom intonacijom. Na perzijskom jeziku spjevao ga je poznati klasični pjesnik Muḥammad b. Ibrāhīm an-Nisābūrī, Farīduddīn ‘Aṭṭār, umro 627/1230. godine. Djelo je puno komentarisano i bilo je široko zastupljeno u medresama Osmanskog carstva. Dvadesetak primjeraka ovoga djela čuva se među rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke.
- 75 Komentar na kratku risalu iz logike. Osnovno djelo na arapskom jeziku napisao je ‘Alī b. ‘Umar b. ‘Alī al-Kātībī al-Qazwīnī, umro 675/1277. godine. Na osnovu naslova nismo mogli ustanoviti o kojem komentaru je ovdje riječ.
- 76 Kodeks je sadržavao tri djela iz gramatike arapskog jezika. Prvo djelo *al-Kāfiya fi an-naḥw* napisao je ‘Uṭmān b. ‘Umar b. Abū Bakr Ibn al-Ḥāḡib, umro 646/1249. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 19); slijedi djelo koje obrađuje agense u arapskoj gramatici pod naslovom *al-Mišbāḥ*. Djelo predstavlja sažetak Džurdžanijevih djela iz sintakse arapskog jezika, a napisao ga je Nāšir b. ‘Abdussayyid b. ‘Alī al-Muṭarrizī al-Ḥawārizmī, Abū al-Faṭḥ, umro 710/1310. godine. Treće djelo pod nazivom ‘*Awāmil* je iz sintakse arapskog jezika. Autor djela je Muḥammad b. Pīr ‘Alī al-Birgiwī, umro 981/1537. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 20).
- 77 Djelo o paradigmatskim oblicima u arapskom jeziku. Napisao ga je Aḥmad b. ‘Alī b. Mas‘ūd, umro 800/1397. godine. Djelo je služilo kao udžbenik te je puno prepisivano i komentarisano. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se oko četrdeset primjeraka ovog djela.
- 78 Poznato djelo iz perzijske književnosti moralno-didaktične sadržine. Dijelom u prozi, a dijelom u stihu, napisao ga je šejh Mušlihuddīn Sa’dī b. ‘Abdullāh Širāzī, umro 691/1292. godine. Dvadesetak primjeraka ovoga djela čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.
- 79 Dva djela u jednom svesku. Prvo djelo je iz oblasti astronomije, a drugo iz filozofije. Na osnovu skraćenih naslova teško je identificirati tačne naslove i autore djela.
- 80 Dva djela iz sintakse arapskog jezika. Prvo djelo je jedan od mnogobrojnih komentara djela *al-Mišbāḥ*. Osnovno djelo predstavlja sažetak Džurdžanijevih djela iz sintakse arapskog jezika, a napisao ga je Nāšir b. ‘Abdussayyid b. ‘Alī al-Muṭarrizī al-Ḥawārizmī, Abū al-Faṭḥ, umro 710/1310. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 37), dok drugo djelo predstavlja komentar Ibn Hišamova djela iz sintakse arapskog jezika. Komentar je napisao Muḥammad Muḥyuddin b. Muštaf ā al-Qūḡawī Šayḥ zāde, u. 950/1543. godine.
- 81 Prijevod djela koje obrađuje agense u arapskoj gramatici pod naslovom *al-Mišbāḥ*. Osnovno djelo predstavlja sažetak Džurdžanijevih djela iz sintakse arapskog jezika, a napisao ga je Nāšir b. ‘Abdussayyid b. ‘Alī al-Muṭarrizī al-Ḥawārizmī, Abū al-Faṭḥ, umro 710/1310. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 37).
- 82 Dva djela u jednom svesku. Prvo djelo je arapsko-turski rječnik termina iz djela arapske

44. Kitāb min ‘ilm an-naḥw īkidir ⁸³	كتاب من علم النحو ايكيدير (٢)
45. ‘Amma ġuz’ tafsiṛī ma‘a Ibn Ḥaġar Šarḥ Nuḥba fī uṣūl ‘ilm al-ḥadīṭ ⁸⁴	عم جزء تفسيرى مع ابن حجر شرح نحة فى اصول علم الحديث
46. Kitāb Šarḥ ‘aqā’id wa Šarḥ Īsāġōġī wa Ḥāšiya matn Īsāġōġī ⁸⁵	كتاب شرح عقائد وشرح ايسغوجي وحاشية متن ايساغوجي
47. Kitāb Maqṣūd ⁸⁶	كتاب مقصود
48. Kitāb Šarḥ Bad’ al-Amālī ⁸⁷	كتاب شرح بدء الامالى
49. Kitāb Šarḥ Maqṣūd nām digar ⁸⁸	كتاب شرح مقصود نام ديكر
50. Kitāb Ḥusām Kātī min al-Īsāġōġī ⁸⁹	كتاب حسام كاتي من الايساغوجي
51. Kitāb Šamā’il aš-šarīf ⁹⁰	كتاب شمائل الشريف
52. Šarḥ Mirāḥ Ḥasan-pāšā ⁹¹	شرح مراح حسن باشا
53. Kitāb Kāfiya wa Mišbāḥ ⁹²	كتاب كافييه ومصباح

gramatike *Mirāḥ*. Djelo *Mirāḥ* napisao je Aḥmad b. ‘Alī b. Mas‘ūd, umro 800/1397. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 38) i *Tašrif al-‘Izzī*, djelo iz sintakse arapskog jezika koje je napisao Ibrāhīm b. ‘Abdulvahhāb b. ‘Imāduddīn b. Ibrāhīm az-Zangānī, u. 666/1267. godine.

- 83 Dva djela u jednom svesku iz gramatike arapskog jezika bez navođenja konkretnijeg naslova ili autora.
- 84 Komentar tridesetog džuzua (‘amma ġuz’) i komentar djela *Nuḥba al-fikr fī muṣṭalaḥ ahl al-aqar*. Osnovno djelo i ovaj komentar iz teorije hadisa napisao je Aḥmad b. ‘Alī b. Muḥammad b. Muḥammad b. ‘Alī b. Aḥmad al-Kanānī al-‘Asqalānī, Ibn Ḥaġar, u. 852/1449. godine.
- 85 Tri djela u jednom svesku, i to: komentar djela iz islamskog vjerovanja (*Šarḥ ‘aqā’id*), komentar (*Šarḥ Īsāġōġī*) i glosa djela iz logike (*Ḥāšiya matn Īsāġōġī*), koje je napisao Muḥaddal b. ‘Umar al-Abharī, Aḥīruddīn, u. 663/1266. godine.
- 86 Gramatičko djelo o paradigmama u arapskom jeziku. Djelo je na arapskom jeziku napisao Nu‘mān b. Ṭābit al-Kūfī, al-Imām al-Azām Abū Ḥanīfa, umro 150/767. godine. (bilj. uz djelo pod red. br. 15).
- 87 Komentar kaside o islamskom vjerovanju. Osnovno djelo na arapskom jeziku napisao je Sirāġuddīn ‘Alī b. ‘Oṭmān al-Ūṣī al-Fargānī, u. 575/1179. godine, a na osnovu samog naslova nismo uspjeli utvrditi o kojem je komentaru ovdje riječ.
- 88 Komenatr djela iz morfologije arapskog jezika. Osnovno djelo napisao je Nu‘mān b. Ṭābit al-Kūfī, al-Imām al-Azām Abū Ḥanīfa, umro 150/767. godine. Postoji desetina komentara na ovo djelo. Na osnovu ovog naslova nismo mogli ustanoviti o kojem komentaru je riječ.
- 89 Komentar na djelo *Īsāġōġī*. Komentar je na arapskom jeziku napisao Ḥusāmuddīn Ḥasan al-Kātī, u. 760/1359. godine.
- 90 Veoma popularna i cijenjena biografija poslanika Muhammeda, a.s, Na arapskom jeziku napisao ga je ‘Abdurrahmān b. Abū Bakr as-Suyūfī, u. 911/1505. godine.
- 91 Komentar djela *Mirāḥ al-arwāḥ* iz morfologije arapskog jezika. Autor djela je Hasan-paša b. ‘Alā’uddīn al-Aswad, u. 827/1423. godine.
- 92 Dva djela u jednom svesku; prvo djelo je komentar nekog djela iz islamskog vjerovanja. Vjerovatno je riječ o djelu *Ḥāšiya al-Kalanbawī ‘alā al-Ġalāl*, koje je kao komentar djelu *al-‘Aqā’id al-Aḥudīyya* napisao Isma‘īl b. Muṣṭafā al-Kalanbawī, u. 1205/1790. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 19); a drugo djelo obrađuje agense u arapskoj gramatici, a nosi naslov *al-Miṣbāḥ* (bilj. uz djelo pod red. br. 37).

54. Kitāb Muškilāt al-Kāfiya⁹³ كتاب مشكلات الكافية
 55. Kitāb Wāfiya šarḥ Kāfiya⁹⁴ كتب وافيه شرح كافيه
 56. Pand ‘Aṭṭār šarḥī-nāqiš⁹⁵ پند عطار شرحي- ناقص
 57. Kitāb Luḡat Ḥalīmī nām digar Ni‘matullāh⁹⁶ كتاب لغت حلیمي نام دیگر نعمة الله
 58. Maḡmū‘a ad‘iya ma‘tūra⁹⁷ مجموعة أدعيه مأثورة
 59. Dīwān Ḥāfiẓ wa Ġāmī risāla parišān abyātīla ma‘a Mawlūd šarīf wa Parišān awrāq⁹⁸ دیوان حافظ وجامي رساله پریشان ابیاتله (بر) مع مولود شریف وپریشان اوراق
 60. Risāla min al-aḥādīt aš-šarīf⁹⁹ رساله من الاحاديث الشريف
 61. Mu‘rib risāla marḡūba معرب رساله مرغوبه
 62. ‘Awāmil mafhūm risāla marḡūb¹⁰⁰ عوامل مفهوم رساله مرغوب
 63. Risāla i‘rābdan bir miqdār¹⁰¹ رساله اعرابدن بر مقدار
 64. Risāla min ‘ilm al-‘arūd¹⁰² رساله من علم العروض
 65. Risāla Muqaddima ḥisāb¹⁰³ رساله مقدمهء حساب
 66. ‘Izzī risālaṣi ikidir¹⁰⁴ عزي رساله سي ايکيدر (۲)

- 93 Vjerovatno djelo poznato još pod naslovom *Kašf al-Muškilāt* na turskom jeziku. Ovaj komentar na Ibn Hadžibovu *Kafiju* napisao je nama nepoznati autor.
- 94 Al-Ḥasan b. Muḥammad al-Astarābādī, Ruknuddīn, u. 715/1315. godine, napisao je tri komentara na djelo *Kāfiya* iz sintakse arapskog jezika. Ovo je jedan od ta tri komentara koji je poznat i pod nazivom *al-Mutawassit*.
- 95 Jedan od komentara na djelo *Pand ‘Aṭṭār* (bilj. uz djelo pod red. br. 35). Najčešće se u našim medresama prepisivao i koristio komentar koji je napisao autor osnovnog djela. Komentar je poznat pod naslovom *Sa‘adat-nāma- Šarḥ-i Pand-nāma-i ‘Aṭṭār*, kao i komentar pod naslovom *al-Muḥīd (šarḥ Pand-i ‘Aṭṭār)*, koji je napisao ‘Abdī ‘Abdurrahmān Zārī, u. 1103/1692. godine.
- 96 Dva rječnika u jednom svesku, i to: perzijsko-turski rječnik *Baḥr al-ḡarā‘ib*, koji je napisao Luṭfullāh b. Abū Yūsuf al-Ḥalīmī, kadija u vrijeme sultana Mehmeda Fatih, i rječnik pod naslovom *Luḡat Ni‘matullāh*, autora Aḥmada b. Qāḍija Mubāraka ar-Rūmīja, Ni‘matullāha. Ovaj kodeks je u vakufnami upisan umjesto drugog koji je ostao u Konaku, a koji se danas čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-2360). U ovu je biblioteku dospio u sklopu biblioteke Osman-ef. Šehdija Bjelopoljca.
- 97 Zbirka kur’anskih i Poslanikovih dova.
- 98 Zbirka djela i tekstova iz književnosti. Sadrži dva dīwāna iz klasične perzijske književnosti autora Šamsuddīna Muḥammada Ḥāfiẓa Širāzīja, u. 921/1389. godine, i ‘Abdurrahmāna b. Aḥmada b. Muḥammada al-Ġāmīja, Nūruddīna, Abū al-Barakāta, u. 898/1492. godine. U zbirci se nalazi još spjev o rođenju i životu Muhammeda, a.s., te listovi s ispisanom poezijom i drugim sadržajima.
- 99 Traktat iz područja islamske tradicije (*ḥadīṭ*). Naziv traktata i autor nisu navedeni.
- 100 Traktat iz gramatike arapskog jezika, moguće komentar na al-Ġurḡānījevo gramatičko djelo *al-‘Awāmil al-mi‘a*.
- 101 Još jedan traktat iz gramatike arapskog jezika nepoznatog autora.
- 102 Traktat iz metrike arapskog jezika.
- 103 Uvodni dio nekog traktata iz matematike.
- 104 *Taṣrīf al-‘Izzī* – djelo iz sintakse arapskog jezika, koje je napisao Ibrāhīm b. ‘Abdulvahhāb b. ‘Imāduddīn b. Ibrāhīm az-Zanḡānī, u. 666/1267. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 43).

67. Banā' amṭila risāla marġūb¹⁰⁵ بناء امثله رساله مرغوبه
 68. Mulā Ġāmi' ma'a al-matn¹⁰⁶ ملا جامي مع المتن
 69. Mu'rabī 'alā al-Kāfi¹⁰⁷ معربي على الكافي
 70. 'Awāmil ġadīd tuḥfa ma'a al-mu'rab¹⁰⁸ عوامل جديد تحفة مع المعرب
 71. Izhār šarḥi Aṭālī ma'a al-Mu'rab al-Izhār¹⁰⁹ (٢) اظهار شرح أطالي مع المعرب الاظهار
 72. Ṭarīqa muḥammadiyya - ġild 1¹¹⁰ طريقة محمدية
 73. Ḥilya an-Nāġī' alā Šarḥ al-Ḥalabī¹¹¹ حلية الناجي على الشرح الحلبي
 74. Ḥalabī ḥāšiyasī¹¹² حلبي حاشيه سي
 75. Durar Ġurar¹¹³ درر غرر
 76. Kāfiya min an-naḥw li Ibn al-Ḥāġib¹¹⁴ كافية من النحو لابن الحاجب
 77. Šarḥ 'Izzī min aš-šarf Sayyid Šarīf waḍ' olundi¹¹⁵ شرح عزي من الصرف سيد شريف وضع اولندي
 78. Fi'la risāla-i marġūba¹¹⁶ فعله رساله مرغوبه

105 Prijevod na turski jezik djela *al-Binā'* iz gramatike arapskog jezika.

106 Nije jasno o kojem je autoru i djelu ovdje riječ. Naime, u vakufnami je ovo ime napisano s aynom na kraju (ملا جامع). Mišljenja smo da je ovdje pogrešno napisano ime autora i da se radi o djelu *al-Fawā'id aḍ-ḍiyā'iyya* iz gramatike arapskog jezika. Autor djela je Nuruddīn 'Abdurrahmān b. Aḥmad Nuruddīn al-Ġāmī, u. 898/1492. godine, a djelo je poznato pod nazivom *Mullā Ġāmī*.

107 Gramatička analiza popularnog djela iz sintakse arapskog jezika. Osnovno djelo *al-Kāfiya fī an-naḥw* napisao je 'Uṭmān b. 'Umar b. Abū Bakr Ibn al-Ḥāġib, umro 646/1249. godine. Nije nam poznat autor ovoga komentara (bilj. uz djelo pod red. br. 19).

108 Analiza djela *'Awāmil al-ġadīd*. Autor osnovnog djela je Muḥammad b. Pīr 'Alī al-Birġiwī, umro 981/1537. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 20).

109 Komentar djela *Izhār al-asrār* iz sintakse arapskog jezika, u dva sveska. Puni naslov djela je *Natā'ig al-afkār*, a napisao ga je Muštafā b. Hamza b. Ibrāhīm b. Waliyyuddīn b. Mušlihuddīn al-Aṭawī (Aṭali), u. 1085/1674. godine. Dvadesetak primjeraka ovoga djela danas se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, što govori da je bilo popularno i služilo kao udžbenik u medresama.

110 Zbirka pouka i propovijedi iz Kur'ana i Hadisa. Na arapskom jeziku sastavio Muḥammad b. Pīr 'Alī al-Birġiwī, u. 981/157. godine.

111 Puni naslov djela je *Ḥilya al-Nāġī' fī furū' al-fiqh al-ḥanafī*. Kao komentar na djelo *Munya al-Mušallī* napisao Muštafā b. Muḥammad b. Muštafā Ḥiṣārī, u. 1215/1800. god.

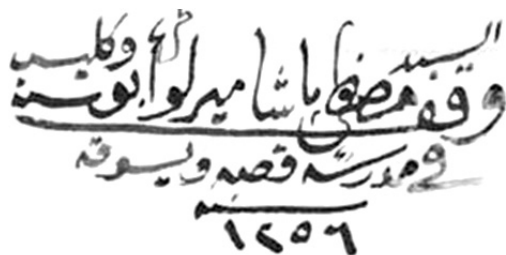
112 Glosa na djelo *Munya al-Mušallī* iz islamskog prava od nama nepoznatog autora.

113 Puni naziv djela je *Durar al-ḥukkām fī šarḥ Ġurar al-aḥkām*. Djelo je na arapskom jeziku napisao Muḥammad b. Farāmurb b. 'Alī mulla Ḥusraw, u. 885/1480. godine. I ovo je udžbenik iz islamskog prava. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se sedamnaest primjeraka ovoga djela.

114 Gramatička analiza popularnog djela iz sintakse arapskog jezika. Osnovno djelo *al-Kāfiya fī an-naḥw* napisao je 'Uṭmān b. 'Umar b. Abū Bakr Ibn al-Ḥāġib, umro 646/1249. godine (bilj. uz djelo pod red. br. 19).

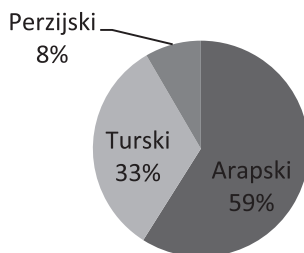
115 Komentar na djelo *Ṭaṣrīf al-'Izzī* iz arapske gramatike. Autor osnovnog djela je Ibrāhīm b. 'Abdulvahhāb b. 'Imāduddīn b. Ibrāhīm az-Zanġānī, u. 666/1267. godine. Nije nam poznat autor ovoga komentara (bilj. uz djelo pod red. br. 43).

116 Pet naslova imaju po dva sveska, i to u ovom popisu redni brojevi 20, 32, 44, 66, 71, što ukupno iznosi 83 sveska.

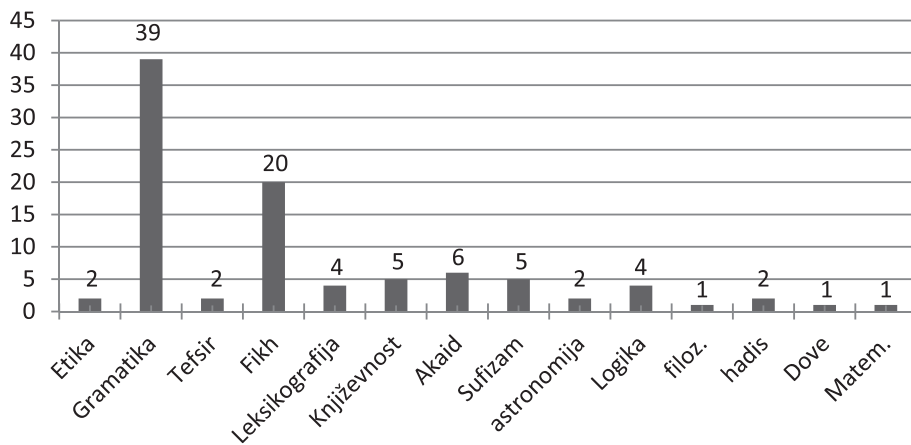

Ekslibris biblioteke Mustafa-paše Babića poklonjene medresi u Visokom /R-2131/

Jezička struktura

Tematska struktura Biblioteke

٤٠٤

١- كتاب تعليم العربية وعلومها
 ٢- كتاب تعليم اللغة وشرحها
 ٣- كتاب تعليم القرآن وعلومه
 ٤- كتاب تعليم الحساب
 ٥- كتاب تعليم الفقه
 ٦- كتاب تعليم التاريخ
 ٧- كتاب تعليم الجغرافيا
 ٨- كتاب تعليم الطب
 ٩- كتاب تعليم الفلك
 ١٠- كتاب تعليم الموسيقى
 ١١- كتاب تعليم الفنون
 ١٢- كتاب تعليم الزراعة
 ١٣- كتاب تعليم الحرف
 ١٤- كتاب تعليم التجارة
 ١٥- كتاب تعليم السياسة
 ١٦- كتاب تعليم الأخلاق
 ١٧- كتاب تعليم الأدب
 ١٨- كتاب تعليم الشعر
 ١٩- كتاب تعليم النثر
 ٢٠- كتاب تعليم الخط
 ٢١- كتاب تعليم الكفاية
 ٢٢- كتاب تعليم التيسير
 ٢٣- كتاب تعليم المنهاج
 ٢٤- كتاب تعليم المصباح
 ٢٥- كتاب تعليم المحرر
 ٢٦- كتاب تعليم المختار
 ٢٧- كتاب تعليم النزهة
 ٢٨- كتاب تعليم البستان
 ٢٩- كتاب تعليم التلخيص
 ٣٠- كتاب تعليم الدرر
 ٣١- كتاب تعليم النور
 ٣٢- كتاب تعليم المنير
 ٣٣- كتاب تعليم المكنون
 ٣٤- كتاب تعليم المكنون
 ٣٥- كتاب تعليم المكنون
 ٣٦- كتاب تعليم المكنون
 ٣٧- كتاب تعليم المكنون
 ٣٨- كتاب تعليم المكنون
 ٣٩- كتاب تعليم المكنون
 ٤٠- كتاب تعليم المكنون

٤٠٥

١- كتاب تعليم العربية وعلومها
 ٢- كتاب تعليم اللغة وشرحها
 ٣- كتاب تعليم القرآن وعلومه
 ٤- كتاب تعليم الحساب
 ٥- كتاب تعليم الفقه
 ٦- كتاب تعليم التاريخ
 ٧- كتاب تعليم الجغرافيا
 ٨- كتاب تعليم الطب
 ٩- كتاب تعليم الفلك
 ١٠- كتاب تعليم الموسيقى
 ١١- كتاب تعليم الفنون
 ١٢- كتاب تعليم الزراعة
 ١٣- كتاب تعليم الحرف
 ١٤- كتاب تعليم التجارة
 ١٥- كتاب تعليم السياسة
 ١٦- كتاب تعليم الأخلاق
 ١٧- كتاب تعليم الأدب
 ١٨- كتاب تعليم الشعر
 ١٩- كتاب تعليم النثر
 ٢٠- كتاب تعليم الخط
 ٢١- كتاب تعليم الكفاية
 ٢٢- كتاب تعليم التيسير
 ٢٣- كتاب تعليم المنهاج
 ٢٤- كتاب تعليم المصباح
 ٢٥- كتاب تعليم المحرر
 ٢٦- كتاب تعليم المختار
 ٢٧- كتاب تعليم النزهة
 ٢٨- كتاب تعليم البستان
 ٢٩- كتاب تعليم التلخيص
 ٣٠- كتاب تعليم الدرر
 ٣١- كتاب تعليم النور
 ٣٢- كتاب تعليم المنير
 ٣٣- كتاب تعليم المكنون
 ٣٤- كتاب تعليم المكنون
 ٣٥- كتاب تعليم المكنون
 ٣٦- كتاب تعليم المكنون
 ٣٧- كتاب تعليم المكنون
 ٣٨- كتاب تعليم المكنون
 ٣٩- كتاب تعليم المكنون
 ٤٠- كتاب تعليم المكنون

Faksimil vakufname Mustafa-paše Babića (Arhiv GHB; A-1331/TO)

Zaključak

Mustafa-paša Babić potječe iz ugledne sarajevske porodice Babić, koja je polovinom XVIII stoljeća u Sarajevo doselila s Glasinca. Djed Ibrahim-beg, otac Omer Tahir i stariji brat Mehmed-beg obnašali su prije njega dužnost sarajevskog muteselima. Mustafa-paša rođen je 1806. godine u Sarajevu. Tokom četrdeset godina društvenog angažmana u Bosni obavljao je dužnosti miralaja rezervnog sastava vojske Bosanskog sandžaka te muteselima Sarajevskog i Banjalučkog kadiluka, te kadilukā: Maglaja, Gračanice, Gradiške i Dervente. Omer-paša Latas ga je, zajedno s većom grupom sarajevskih uglednika, protjerao iz Bosne 1851. godine. Umro je u Bursi 1853. godine.

Mustafa-paša Babić posjedovao je bogatu biblioteku orijentalno-islamskih rukopisa. Dio te biblioteke uvakufio je 1840. godine za potrebe novoizgrađene medrese u Visokom, a drugi dio evidentiran je u ostavinskoj raspravi koja je, nakon njegove smrti, sprovedena pred Sarajevskim šerijatskim sudom.

Biblioteka uvakufljena za visočku medresu sadržavala je 83 kodeksa, odnosno 95 djela rukopisa na arapskom, turskom i perzijskom jeziku. Tematskom i jezičkom strukturom bila je primjerena rangu niže medrese, kakva je bila visočka, s plaćom muderisa do 20 akči dnevno. Preovladavala je već provjerena i u mnogim medresama primjenjivana udžbenička literatura na sva tri orijentalna jezika. Narednih sedamdeset godina služila je obrazovnom procesu u ovoj medresi. Biblioteka je, vjerovatno, uništena u požaru 23/24. novembra 1911. godine.

Mustafa - Pasha Babić and his manuscript legacy

(Summary)

This article deals with a short biography of Mustafa Pasha Babić and his manuscript legacy.

Mustafa Pasha Babić was born 1806 in Sarajevo. During his forty years of social engagement in Bosnia, he performed the duties of a reserve military Colonel of the Bosnian Sanjak army and a consuel of Sarajevo and Banja Luka and Maglaj, Gracanica, Gradiska and Derventa kaza. Omer Pasha Latas expelled him from Bosnia in 1851 together with a larger group of Sarajevo notables. He died in Bursa in 1853.

The Mustafa Pasha Babić vakufnama from 1840 endowed 83 manuscripts for the library for the newly established madrasa in Visoko .

The library contained 83 codes, or 95 manuscripts in Arabic, Turkish and Persian. The thematic and linguistic structure was appropriate to the madrasa rank, as it was Visoko, with a muderis salary amounting to 20 akčas per day.

The textbooks used were already checked and used in other madrasas in all three oriental languages. It served the educational system for the next seventy years. The library was probably destroyed in a fire on 23/24 November 1911.

A smaller part of the manuscript legacy of Mustafa Pasha Babić (41 codex) is registered in the probate proceedings after his death, which was conducted at Sarajevo Sharia Court in 1855.